

Turkish Studies

International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds)

Volume 13/15, Spring 2018, p. 419-429

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13523>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** Mayıs 2018

✓ **Accepted/Kabul:** Haziran 2018

✍ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - Doç. Dr. Alsu (Alsu) KAMALİEVA

This article was checked by iThenticate.

TATAR TÜRKLERİNDE BEŞİK KÜLTÜRÜ

*Çulpan ZARİPOVA ÇETİN**

ÖZET

Beşik, bütün canlıların saklandığı ve onlara hayatta kalma imkânı sağladığı Nuh Peygamber'in gemisini hatırlatan doğa rahminin simgesidir. İnsan, doğduğu günden ölünceye kadar, cenin olduğu dönemde bulunduğu ana rahmi özlemini yaşar ve ona benzer nesneler (beşik, yatak ve tabut) yaratmaya çalışır. Dünyanın herhangi bir yerinde ve bütün halklarda rastladığımız beşiğin yaratıcıları Türklerdir. Göçebe Türk halklarının hayat şartlarına uygun şekilde tasarlanmış olması ise onu özel yapmıştır. Fakat Tatar Türkleri bütün Türk boylarına nazaran oturak hayata daha erken dönemlerde geçtiklerinden ve soğuk iklimde yaşadıklarından dolayı bu toplumda beşik, şekil olarak biraz daha farklı -asılı- olup tavana sabitleştirilmektedir. Tatar Türklerinin aile içi gelenekleri içinde çocuk doğunca mutlaka yerine getirilen en güzel geleneklerin biri de Bebeği Beşiğe Yatırma ya da diğer adıyla Beşik Toyudur. Bebeği isim koyduktan sonra beşiğe yatırılır ve o gün sofraya sadece kadınlar çağırılır. Herkesin kendi durumuna göre bebeğe para ya da hediye getirmesi de adettendir. Tataristan'ın bazı ilçelerinde beşiği loğusanın annesi, birçok il ve ilçede ise genelde kayınvalide veya çocuğun babası hazırlar. Bunun en güzel örneğini Altın Urda devri yadigarı olan Kazan Tatar destanı İdegey'de görebiliriz. Eskiden beşik, Tatar Türklerinde genel olarak söğüt ağacından örülür ve ona sevgi yüklü Talbişek adı verilirdi. Ayrıca, Tatar Türklerinde beşik etrafında birçok inanç da oluşmuştur. Beşikteki bebek, bir neslin -daha fazlası bir milletin- devamını ve ailedeki huzuru simgeler. Bebeği beşikte sallarken annesi bebeğe ninniler söyler. Böylece bebek annesinin sesi aracılığıyla onu kuşatan dünya ile bir bağlantı kurar. Beşikte yatan çocuğa söylenen ninniler, Tatar Türklerinde Bişek Cırları olarak adlandırılır. Konuya ilişkin birçok literatür taranmış olup konuyu ele alan akademik bir makaleye rastlanılmamıştır. Bu bağlamda Tatar Türklerinin kültüründe beşik konusu araştırma için problem edinmiştir. Bu probleme bağlı

* Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, El-mek: chulpancetin@gmail.com

olarak bütün halkların kültüründe rastlanan ve evrensel bir değer olan beşiğin Tatar Türklerinin yaşamında tuttuğu yeri, onun etrafında oluşan inançları ve onun halk edebiyatına da yansımaları araştırma amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazan Tatarları, beşik, kültür, halk edebiyatı.

CRADLE CULTURE IN TATAR TURKS

ABSTRACT

The cradle is a symbol of the womb of nature, reminiscent of Noah's Ark, thanks to which all living things could survive. From birth to death a man yearns for the mother's womb, in which he was an embryo. And throughout his life he tries to create something like him (cradle, bed and coffin). Despite the fact that the cradle can be found anywhere in the world, its true inventors are the Turks. And the fact that he was always in shape, comfortable for the nomadic way of life of the Turkic tribes, made it unique. However, the fact that the Tatars, in comparison with all other Turkic tribes, moved to a sedentary way of life much earlier and lived in harsh climatic conditions, manifested itself in the form of the cradle used by them. The cradle of the Tatars is suspended from the ceiling. Among the family traditions of Tatars, performed after the birth of a child, is the tradition of putting it in a cradle, in other words, "a lullaby wedding." After giving the child a name, they put him in a cradle and on this day only women are called on a feast. Everyone, looking at the financial situation, brings the newborn a money or a gift. In some areas of Tatarstan the mother of the mother gives birth to the cradle. In many other areas, the mother-in-law and the father of the newborn bring the cradle. The most vivid example of this was preserved in the epos of the period of the Golden Horde "Idegey". Previously, the Tartars wove from willow twigs and affectionately called it Talbishek. In addition, around the cradle there are many beliefs. The newly-born in the cradle personified the continuation of the family and even the whole nation. And also - peace in the family. Swinging the baby in the cradle, the mother or grandmother sang and to this day they sing lullabies. Thus, with the help of the tender voice of the mother or grandmother, the infant cognized the world around him. Lullaby songs from the Tatars are called - "bishek zhyry." Despite the fact that we have seen a lot of scientific literature, this topic in Tatar folklore is not fully explored. As a result of this study, it was shown that the cradle, which is the cultural value of any people, also plays an important role in the life of the Tatars. The beliefs that have developed around the cradle, and the proverbs and sayings associated with it, have also been subjected to serious research on our part.

STRUCTURED ABSTRACT

From birth to death a man yearns for the mother's womb, in which he was an embryo. And throughout his life he tries to create something like him (cradle, bed and coffin). Maybe that's why as soon as a child is born he immediately prepares a cradle. Despite the fact that the cradle

can be found anywhere in the world, its true inventors are the Turks. And the fact that he was always in shape, comfortable for the nomadic way of life of the Turkic tribes, made it unique. However, the fact that the Tatars, in comparison with all other Turkic tribes, moved to a sedentary way of life much earlier and lived in harsh climatic conditions, manifested itself in the form of the cradle used by them. The cradle of the Tatars is suspended from the ceiling.

We have read a lot of scientific articles on the topic. However, the culture of the cradle of the Tatars of a separate scientific study to this day is not available. Therefore, this article aims to explore this topic. In the light of this problem, we investigate the place of the cradle in the life of the Tatar people and the beliefs that have arisen around it. And also the cradle's reflection on the oral folk art of the Tatars.

The cradle, which the Tatars use to place there and pump the newborn, was usually made by the father of the child with his own hands. Together with his dreams of a soon-to-be-born child, the future father wove her from the willow. Sometimes the cradle was made of boards and decorated with drawings. All children in the family, as a rule, grew up in one cradle.

Among the family traditions of Tatars, performed after the birth of a child, is the tradition of putting it in a cradle, in other words, "a lullaby wedding." After giving the child a name, they put him in a cradle and on this day only women are called on a feast. Everyone, looking at the financial situation, brings the newborn a money or a gift. This celebration was considered a holiday for many Turkic peoples. At present, after the birth of a child, a tea party is held by the Kazan Tatars, which is called "bebi çeyé". On this tea party the relatives and friends of the family bring the baby as a present mainly clothes and toys and some sweetness.

In some areas of Tatarstan the mother of the mother gives birth to the cradle. In many other areas, the mother-in-law and the father of the newborn bring the cradle. The most vivid example of this was preserved in the epos of the period of the Golden Horde "Idegey". For each family, the birth of the first child is a special exciting event that brings happiness and pride to parents. In the epic, how Edengei prepares a cradle for a newborn son, shows us his love for the baby and his paternal happiness.

The Kazan Tatars have many beliefs related to the cradle. Some of them are associated with the material from which the cradle is made. And some are related to the function of the cradle. For example, the cradle of the Tatars was made not only from willow, but also from juniper. Because they believed that juniper has a cleansing effect and is able to drive out the devil. When the cradle was made of ashberry or juniper, having many branches, believed that there would be many children in the family. Besides, mountain ash is a strong tree and it did not break. At the same time, the board on which the cradle was suspended was in no case to be made of birch. Because they believed that birch brings misfortune and the child in such a cradle will grow up unhappy. It was also believed that if you rock an empty cradle, the child will constantly cry.

Tatars also have beliefs associated with the infant in the cradle. For example, before putting the baby in the cradle, they put a toltar in there. It was believed that this helps the baby to grow up healthy. And in order for the infant to grow bold, the falcon's claws hung on the cradle. If an

infant was left alone in the house, an iron object (a knife or scissors) or an old broom or a branch of a juniper was necessarily placed in his cradle under the pillow. Since there was a belief that a lonely child can replace a devil. This belief existed among other Turkic peoples. Previously, in order to save the baby from the evil eye, the cradle was hung on a plank of rowan or hung on the cradle of ashberry and cherry head. Since they believed that these trees absorb the negative energy of the eyes and thus protect the baby from the evil eye. And if the board on which the cradle was suspended, broke, this foreshadowed the illness of the baby.

Previously, the Tartars wove from willow twigs and affectionately called it Talbishek. The newly-born in the cradle personified the continuation of the family and even the whole nation. And also - peace in the family. Swinging the baby in the cradle, the mother or grandmother sang and to this day they sing lullabies. Thus, with the help of the tender voice of the mother or grandmother, the infant cognized the world around him. Lullaby songs from the Tatars are called - "bishek zhyry." Despite the fact that we have seen a lot of scientific literature, this topic in Tatar folklore is not fully explored. As a result of this study, it was shown that the cradle, which is the cultural value of any people, also plays an important role in the life of the Tatars. The beliefs that have developed around the cradle, and the proverbs and sayings associated with it, have also been subjected to serious research on our part.

In the Tatar language there are proverbs and sayings connected with the cradle. Whereas in some of the sayings the emphasis is on the meaning of this word as the "beginning of something", many sayings are related to the second meaning of the word: "place of birth and appearance, motherland, source". In the Tatar proverbs, in which the word "cradle" is mentioned, it is mainly said about the physical characteristics, character or way of life of the baby.

Based on the above examples it is clear that the cradle as before and now for the Tatars is of great importance. Of course, at the present time the cradle has changed. Now more often used factory cradles on legs. However, it can be seen that Tatars are bored by old-style cradles and are reviving the tradition of weaving cradle from wicker rods. In addition, the beliefs around the cradle are still alive today. And moms and grandmothers continue to put the baby to sleep in the cradle, singing lullabies.

Keywords: Kazan Tatars, cradle, culture, folk literature.

Giriş

Birçok bilim adamının görüşü üzerine beşik, bütün canlıların saklandığı ve onlara hayatta kalma imkânı sağladığı Nuh Peygamber'in gemisi misali doğa rahminin simgesi olarak ortaya çıkar. Bilim adamları A. Koçak ve S. Gürkay'ın da belirttiği gibi, "beşik; bebeğin yatırıldığı yataktır; sanatsal sembolizmde ise ana rahmidir. Mağara kültürü ve ana kültürü bu kavram içinde aynı anda vücut bulmaktadır; bu da anlamsal kuvveti arttırmaktadır."(2017, 4). İnsan, doğduğu günden ölünceye kadar, cenin olduğu dönemde bulunduğu ana rahmini özler ve beşik yatak ve tabut gibi ona benzer nesneler yaratmaya çalışır. Belki de bu yüzden, ana rahmini yeni terk edip dünyaya gelen bebeğe hemen bir beşik hazırlanır.

Beşik, Türkçe bir kelime olup: “Süt çocuklarını yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta ve demirden yapılmış sallanır bir çeşit küçük karyola” anlamına gelmektedir. Eski Türkçeden beri kullanılan kelime mecazi olarak da: “Bir şeyin doğup geliştiği yer.” manasında kullanılmaktadır. *beşi-* (sallamak) fiil kökü ve +k fiilden isim yapma eki ile yapılmış isimdir. Bulgarcaya *besik*, Sırpçaya *besika* biçiminde geçmiştir (Eren, 1999, 48). Tatar Türkçesinde *bişék* olarak telaffuz edilen bu kelimenin 1. anlamı “Bebeği sallayıp uyutmak için özel yapılan asılı yatak veya uyuma yeri.”; 2. anlamı da “Bir şeyin ortaya çıktığı yer, doğduğu yeri, vatanı.” (Tatar Télénén, 1977, 171).

Günümüz Tataristan Cumhuriyetinin bazı ilçelerinde (örneğin, Minzele’de) beşik *bellü* ve *çengélçek* gibi daha değişik adlarla da anılır. (Bayazitova, 1992, 232).

Beşiğin kullanma alanı çok geniş olup o, değişik coğrafyada -Slav boylarının yaşadığı bölgede, İdil nehri boyunda, Kafkaslarda, İran’da, Mısır’da, Orta Asya’da, birçok batı Asya halklarında- karşımıza çıkar. Bu kadar geniş bölgelerde sayısız halkların kullanmalarına rağmen beşiğin icadı yine de onu çok eski tarihlerden beri kullanan Türklere aittir. Örneğin, Orta Asya’da yapılan kazılarda M.Ö. I. yüzyıla ait Hun gömütünde birçok malzeme bulunur ve arasında günümüzde Kazak ve Kırgız Türklerinin kullandıkları beşiklere benzeyen ahşap beşik de vardır. (Koshenova, 2014, 155). Araştırmacı Ş. Kayhan’ın verdiği bilgiye göre, “göçebe Türk halklarının hayat şartlarına uygun şekilde tasarlanan, taşınabilir özelliği ile göç sırasında bebeği kucakta taşımadan at veya deve üzerinde beşiği bağlayarak taşınması onu özel yapmıştır.”(2018).

Konuya ilişkin birçok literatür taranmış olup konuyu ele alan akademik bir makaleye rastlanılmamıştır. Bu bağlamda Tatar Türklerinin kültüründe beşik konusu araştırma için problem edinmiştir. Bu probleme bağlı olarak neredeyse bütün halkların kültüründe rastlanan ve evrensel bir değer olan beşiğin Tatar Türklerinin yaşamında tuttuğu yeri, onun etrafında oluşan inançları ve halk edebiyatına da yansımaları araştırma amaçlanmaktadır.

1. Tatar Türklerinde Beşik Türleri

Uzun süre göçebe hayatı yaşayan Türk boylarında beşik elde ya da at üzerinde taşınması göz önünde bulundurularak yere koyulacak şekilde ayaklı yapılır. Fakat Kazan Tatar Türklerinde beşik, sözlükte tabir edildiği gibi asılı biçimde yapılır, yani köşelerine bağlanan dört ip yardımı ile tavana çakılan kaldıraca ya da ilmeğe asılır. Bizim düşünceye göre bu durum Kazan Tatar Türklerinin bütün Türk boylarına nazaran oturak hayata daha erken dönemlerde geçtiklerinden ve soğuk iklimde yaşadıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca beşik, genelde evin başköşesinde bulunan seki üzerine asılırdı. Böylece bir anne bebeğin yanından ayrılmadan, onu sallayarak ip eğirme, örgü örme, yemek hazırlama gibi günlük işlerini de yapabiliirdi. Çünkü seki, gündüzleri sofra kurmak ve iş yapmak için bir masa, tezgâh olarak kullanılırdı. Kazan Tatar Türkleri yatağı eskiden seki üzerine serdikleri için gece yarısı uyanan bebeğin beşiğini sallamak da böylece kolay olurdu. Tavana asılı olan beşik, kış mevsiminde soğuk zeminden uzak olur ve böylece bebek soğuktan da korunmuş olurdu.

Kazan Tatar Türklerinde beşik genel olarak söğüt ağacından örülür ve ona sevgi yüklü *Talbişék* (Söğütten yapılan beşik) adı verilir. Beşiğin söğüt ağacından örülmesi, bu ağacın esnek olmasıyla anlatılır. Çocuklar için inanılmaz derecede güzel ve anlamlı şiirler yazan çağdaş Tatar halk şairi Robert Minnullin Talbeşik adlı şiirinde şöyle yazar:

Bézde bişék elle niçék
Taldan, cırdan üréle.
Cırlı bişék, cılı bişék
Éléne öy türéne.
Cırlıy bişék, yılıy bişék!
Cırlıy-yılıy moñlana -
Elle bişék, elle indé

Bizde beşik çok değişik
Söğütten, türkünden örülür.
Türkülü beşik sıcak beşik
Evin başköşesine asılır.
Türkü söyler beşik, ağlar beşik!
Anlayamazsın birden
Hüzünlenen beşik mi yoksa

Bişekte yatkan bala?! Bişégé de ürélgen şul Sönde üsken tallardan - Cırçı tallar, yılak tallar... Moñlar tama alardan. Ul tallarda al tañnarda Sandugaçlar kungandır. Kunıp kına kalmagandır Oya korgan bulgandır. Söngendér ul talbişékke Enkemnér monnarı da. Şulaydır şul, talbişéknér Yuk şunja tınganı da. (Minnullin, 2007, 465).	Beşikteki bebek mi? Beşiği de örülmüş ya Sön'de yetişen söğütten, Şair söğüt, zırlak söğüt Hüzün damlıyor ondan. O söğüde al tanlarda Bülbüller de konmuştur. Konmakla da kalmamıştır, Orada yuva kurmuştur. Belki talbeşik annemin Hüzünü ile ilişik. Öyledir. Ondandır belki Hiç susmaz o talbeşik.
---	---

Ama Altın Urda devletinde yaşayan birçok Türk boyunun ve sonraki devirde Kazan Tatarları olarak adlandırılacak bir etnik grubu ortaya çıkaran boyların göçebe hayata alışkın olduklarını ve evlerden ziyade daha çok çadırlarda yaşadıklarını aklımızda bulundurursak, onların beşiği de ayaklı şekilde yapmaları hiç şaşırtmamalı. Örneğin, Altın Urda devri yadigârı olan Kazan Tatarlarına ait İdegey destanında beşik şöyle anlatılır (Zaripova Çetin, 2007, 136):

Altınnan çümek uydırdı Köméşten töbek koydırdı Kır kurayın semek ittérde Kır kurayı katı bulır dip Altınnan semek kıldırdı.	Altından oluk oydu,du, Gümüştən lazımlık döktürdü, Kenarını kır kamışından yaptırdı; Kır kamışı sert olur diye, Altınla değıştirdi (770–775).(İdegey, 1998, 51).
---	--

Destanda İdegey'in oğlu için ayaklı beşik yaptırmasına *töbek* (lazımlık) ve *çümek* (oluk) kelimeleri işaret etmektedir. *Töbek* ve *Çümek* kelimelerinin anlamını Kazak ve Kırgız Halk edebiyatında bulmak mümkündür. *Töbek*, çocuğu beşiğe yatırınca pisliğinin etrafa dağıtılmaması için konulan kaptır. *Çümek* ise, çocuğun küçük taharetinin sızmadan *töbek'e* geçmesi için büyük koyunun aşık kemiğinden yapılan bir boru, oluktur. Bu borunun uzunluğu yaklaşık 10-12 cm. olur. Akçin'in de belirttiği gibi, *töbek*'in içindeki kül, bebek her pislettiğinde temizlenir ve bu yüzden beşikte hiçbir zaman kötü koku olmazdı. (Akçin, 2002, 52-54). Asırlarca göçebe hayatta kalan Kazak ve Kırgız Türklerinde bu tür beşik önemini bugün de korumaktadır. Ayrıca, Türkiye Türkleri tarafından da bu tür beşik uzun süre kullanılmıştır.

2. Tatarlarda Beşiği Hazırlayan Kişi

Kazan Tatarlarında yeni doğan bebeği sallamak için icat edilen beşiği, çoğu zaman baba adayı doğacak bebekle ilgili umudunu ve güzel hayallerini de ekleyerek kendi elleriyle söğütten örür ya da tahtadan yapar ve onu oyma tekniği ile ya da boyalı resimlerle süslerdi. Bir ailenin bütün çocukları, aynı beşiğe yatarak büyüdü. Tatar köylerinde ağaç tomruklarından yapılan evlerin çoğunda hâlâ evin tavanında kaldıraç yeri ya da beşik yerleştirme ilmeği görülmektedir.

Tataristan'ın bazı ilçelerinde beşiği, bebeğin çeyizi ile beraber loğusanın annesi getirirdi. Orta Asya'da da yeni doğan bebeğe beşik töreni düzenlenir ve bu törende en önemli misafirler bebeğin annesinin ailesi olur. (Koshenova, 2014, 156). Yani Özbeklerde ve Orta Asya'da yaşamakta olan bir geleneğe göre beşik getirme vazifesini loğusanın annesi üstlenir. Rus araştırmacı N. P. Lobaçyova'nın fikrine göre bu gelenek, anaerki döneminde bebeğin anne soyuna ait olduğunun bir uzantısı olarak izlenilebilmektedir.(Lobaçyova, 1975, 74). Fakat Kazan Tatarlarının yaşadığı birçok

il ve ilçede beşiği genelde kayınvalide veya bebeğin babası hazırlardı. (Urazmanova, 1984, 107). Buna en güzel örnek, İdegey destanında da vardır. Bir aile içinde ilk çocuğun dünyaya gelmesi çok heyecan, sevinç ve onur verici olaydır. Destanda Toktamış Han'ın ve İdegey'in bebekleri aynı zamanda doğar. İdegey'in beşik hazırlaması, yeni doğan oğluna ne kadar sevindiğini, ona ne derecede değer verdiğini gösterir. Bebeği beşiğe yatırmanın, bebeğin ve anne babasının hayatında yer alan en önemli olayların biri olduğunu bir kez daha hatırlatır mevcut mısralar (Zaripova Çetin, 2007, 128, 136):

<i>Altınnan çümek uydırdı</i>	<i>Altından oluk oyduzdu,</i>
<i>Köméşten töbek koydırdı</i>	<i>Gümüştən lazımlık döktürdü,</i>
<i>Kır kurayın semek ittérde</i>	<i>Kenarını kır kamışından yaptırdı;</i>
<i>Kır kurayı katı bulır dip</i>	<i>Kır kamışı sert olur diye,</i>
<i>Altınnan semek kıldırdı.</i>	<i>Altınla değıştirdi (770–775). (İdegey, 1998, 51).</i>

3. Tatarlarda Beşik Etrafında Oluşan İnançlar

Kazan Tatarlarında beşik etrafında hem yapılan malzemesinden hem kullanım şekline göre birçok inanç oluşmuştur. Örneğin, beşiğin yapıldığı malzemeye gelince beşiği sadece söğüt ağacından değil ardıç ağacından da yapmayı uygun görürlerdi. Çünkü ardıç ağacı, kötü ruhları kovmak için tütsü olarak da kullanılır ve temizleyici güce sahip sayılırdı. Beşik, birçok dalı olan üvez veya ardıçtan yapıldığı durumda, bu ailede çocukların çok olacağına inanılırdı. Ayrıca, üvez ağacı sağlam olur, kırılmazdı. (Bayazitova, 1992, 233). Bununla beraber beşik ve *bişék sirtmesé* (beşiğin kaldırıcı) asla kayın ağacından yapılmamalıydı. Çünkü kayın ağacının kaygı getireceğine, çocuğun da bu gibi beşikte huzursuz olacağına inanılırdı. Mevcut inanç, Kazan Tatarlarında korunan bir maniye de yansımıştır (Zaripova Çetin, 2009, 71):

Kistém kayın, kistém kayın,	Kestim kayın, kestim kayın,
Kismedém kayın başın;	Kesmedim kayının başını.
Kayın sirtmelerde üstém,	Kayın kaldıraçta büyüdüm,
Şuñar kaygılı başım. (Tatar Halık İcatı, 1976, 61)	Ondan kaygılı başım.

Beşik etrafında oluşan inançlardan en yaygın olanı, “Boş beşik sallanmaz, sallanırsa çocuk çok ağlar veya hastalanır. (18300).” (Tatar Halık İcatı, 1987, 520).

4. Tatarlarda Beşikteki Bebek Etrafında Oluşan İnançlar

Bu tür inançlar sadece beşikle ilgili olmayıp beşiğe yatırılan bebekle ilgili olanlar da mevcuttur. Örneğin, eskiden bebeği beşiğe koymadan önce, bebek sağlıklı olsun diye beşiğe tokmak koyarlardı. Belki de bu yüzden Tatarlar, bebeği gizli dilde *tukmak* (tokmak) diye adlandırırlardı. (Tatar Mifları, 1999, 250). Astrahan Tatarlarında bebeği beşiğe yatırmadan önce, beşiğe balta konulur ve iki kadın beşiğin üzerinden bebeği bir birlerine birkaç kere uzatarak “Ters mi? Doğru mu?” derler. (Tatarı, 2001, 358). Bu durumda demirden yapılan bir nesne olan baltanın belki de koruyucu gücüne inanılırdı. Tatar Türkleri eskiden bebek cesur olsun niyetine beşiğe şahin kuşunun tırnağını da asarlardı. Bir diğer inanca göre beşikte yalnız bırakılan bebeğin kara ruhlar tarafından değiştirileceğine inanılır ve bebek kırkı çıkana kadar günümüzde de beşikte asla yalnız bırakılmaz. (Tatar Mifları, 1999, 250-251.) Yalnız bırakmak zorunda kalındığı sırada “bebeği şeytan değiştirmesin” diye bebeğin yastığı altına bıçak veya başka bir demir nesne (örneğin, makas) ya da eski süpürge veya ardıç ağacı dalı koyarlardı. (Urazmanova, 1984, 109). Bu inanç, diğer Türk boylarında da mevcuttur.

Araştırmacı M. Bulut'un da belirttiği gibi “geçiş sırasında anne ve bebeğin; ölüm de olmak üzere çeşitli tehlikelere açık olması, koruma amaçlı geleneksel pratiklerin gelişmesine yol açmıştır”

(Bulut, 2017: 126). Eskiden Tatar Türkleri yeni doğan bebeği nazardan korumak için beşiği üvez ağacından yapılan kaldıraca asarlar ya da beşiğe üvez veya kuşkirazı ağacı dalı bağlarlardı. (Urazmanova, 1984, 109). Çünkü üvez ağacının insanların bakışından gelen kötü enerjiyi kendinde toplayıp bebeğe zarar gelmesini engellediğine inanılır. Beşiğin kaldırıcı kırıldığı zaman ise bunu bebeğin sağlığına zarar gelmesine yorumlarlar. (Zaripova Çetin, 2009, 76-77, 80).

4. Tatarlarda Bebek Doğunca Uygulanan Beşik Toyu

XX. yy. ikinci yarısında yaşayan ve eserler veren ünlü Tatar bilim adamı ve yazar Kayyum Nasyri'nin de bildirdiği gibi, Kazan Tatar Türklerinin aile içi gelenekleri içinde bebek doğunca mutlaka yerine getirilmesi gereken en güzel geleneklerin biri de “bebeği beşiğe yatırma” ya da diğer adıyla “beşik toyu” olurdu. Bebeğe isim koyduktan sonra onu beşiğe yatırır ve o gün kadınlar meclisi yapılırdı. Beşik toyuna gelen kadınlardan herkes kendi durumuna göre para ya da hediye getirirlerdi. (Kayum Nasyri, 2005, 241-242.). Bu tür toy daha çok Astrahan Tatarlarında korunmuştur. Onlarda beşik toyuna lohusanın annesi bütün akrabalarını toplar gelir. Herkes bebeğe hediye olarak kıyafet getirir ve bu hediyelere *bişék birnesé* (beşik çeyizi) derler. Ayrıca, o gün pilav yaparlar ve bebeği beşiğe koyduktan sonra ninesine mani söyletirler. Ninesi bebeğin babasını, annesini ve lohusanın görünmesini överek maniler söyler ve beşiği ipekten bir cibinlikle örterek “Mutlu bir bebek doğdu. Bahadır olup büyü, güzel ol, baban iyi, annen iyi!” gibi hayır duasında bulunur. Bundan sonra bebeğin beşiğine akçeler koyarlar. Evin başköşesinde oturan kadın ise beşiğin deliğinden *bavırsak* olarak adlandırılan bir çeşit hamur yiyeceği verir. Ayrıca, beşik toyunda bebeğin üzerini “İyi bir insan olsun, sağlıklı olsun, iyi insanlardan örnek alsın” gibi güzel dilekte bulunarak yedi insandan alınan yedi yakalı kıyafetle de örterler. (Bayazitova, 1992, 226-227).

Bebeğin beşiğe konulması bütün Türk boyları için özel bir bayram sayılmıştır. Meselâ araştırmacı Yaşar Kalafat'ın da belirttiği gibi, Özbek-Türk mitolojisinde Beşik Toyu kutsal kabul edilir, o gün bebeğin mutlu ve mutsuz günleri için hayır duası yapılır. (1996, 31). Kazan Tatarlarında günümüzde beşik toyundan ziyade *bebi çeyé* dedikleri çay sofrası hazırlanıp bebek kutlaması yapılır. Bu kutlamaya akraba ve arkadaşlar yeni doğan bebek için gerekli eşya, giysi ve oyuncakların yanında mutlaka bir çeşit tatlı da getirirler.

4. Tatarlarda Bişék Cırları (Ninniler)

Beşikteki bebek, bir neslin –daha fazlası bir milletin- devamını ve ailedeki huzuru simgeler. Eskiden olduğu gibi günümüzde de bebeği beşikte sallarken annesi ya da ninesi bebeğe ninniler söyler. Böylece bebek annesinin ya da ninesinin sesi aracılığıyla onu kuşatan dünya ile bir bağlantı kurar. Kuşaktan kuşağa aktarılan ninniler fazla değildir ve her anne onların içeriğini biraz da olsa değiştirip kendi isteğine bağlı bir şekilde söyler. Çıblak Coşkun'un ifade ettiği gibi:

“Ninniler işlevleri bakımından incelendiğinde bunların çocuğu sakinleştiren, anne ile bebek arasındaki iletişimi ve uyumu kuvvetlendiren, çocuğa kazandırılmak istenen birtakım değerlerle ilgili ilk mesajları içeren, ayrıca annenin günlük yaşamda ifade edemediği duygu ve düşüncelerini sergileyen derin anlamlı ürünler olduğu görülmektedir.” (Çıblak Coşkun, 2013, 499).

Tatarlar da başka halklarda olduğu gibi bebeği beşiğinde sallarken söylenen ninnilerde genelde çocuğun geleceğinden söz ederler. Tatar ninnilerinde bir anne, yavrusunun mutlaka bir âlim olacağını umar. Bazı ninnilerde anne, bebeğine zor kaderinden şikâyet eder, yavrusunun kendisinden daha şanslı, daha mutlu olmasını diler. Aynı zamanda bebeğine etraftaki hayatı, insanları, diğer canlıları ve doğayı da tanıtarak onlara sevgi aşılar. Beşikte yatan çocuğa söylenen ninniler, Tatar Türklerinde direkt bebeğin yattığı ve uyuduğu beşik ile alakalı olup *Bişék Cırları* olarak adlandırılır (Zaripova Çetin, 2009, 72):

Elli-belli iter bu,
Yokılgar kiter bu;
Bev-bev itép, küz yomıp,
İzrep kéne kiter bu.
Alma kébék tegerep,
Üsép, buyga citer bu;
Abıyları artınnan
Kazannarga kiter bu.
Kazannarda ukıgaç,
Galim bulıp citer bu.
Pési, pési, néçke bil,
Bala tirbetérge kil.
Cılı cirde torırsıñ,
Maylı kümeç aşarsıñ. (Yagfärov, 1994, 9–11). Yağlı ekmek yiyersin.

Elli-belli eder bu,
Uykuya da gider bu;
Ninni, gözünü kapatıp,
Uyuklayıp gider bu.
Elma gibi yuvarlanıp,
Büyür de boy alır bu;
Ağabeyleri arkasından
Kazan 'a da gider bu.
Kazan 'da okuyunca da
Âlim olur gider bu.
Pisi, pisi, ince bel,
Yavrumu sallamaya gel.
Sıcak yerde yatarsın,
Yağlı ekmek yiyersin.

Sadece Tatarlarda değil diğer Kıpçak boylarının, örneğin Kırgız halk edebiyatında da ninniler, “beşik ırı” (Beşik Türküsü / Şiiri) terimiyle karşılanır (Duman, 2016: 323):

Bir annenin beşikteki bebeğe öz dilinde söylediği ninnilerle ilgili en güzel tasvir Kazan Tatar Türklerinin bayrak şairi Abdullah Tukay tarafından Tugan Tél (Anadil) adlı şiirinde korunmuştur:

İñ élék bu tél bélen enkem bişékte tirbetken... (Tukay, 2002, 44).
(Her şeyden önce bu dille ninni söyleyerek annem beşikte sallamış.)

Daha sonra ninniler şairler tarafından da yazılmaya başlar. Buna örnek olarak Tatar edebiyatında A. Tukay, M. Celil, A. Yerikey, M. Mazunov, R. Valiyev, A. Helim, R. Veliyeva'nın şiirlerini göstermek mümkündür. (Minhaceva, 2009: 7).

5. Tatarlarda Beşik ile İlgili Deyimler ve Atasözleri

Tatar Türkçesinde beşik ile ilgili deyimler ve atasözleri de mevcuttur. Deyimlerin bazıları beşiğin bir başlangıç olduğunu vurgularken (Bala bişégé – gömér işégé”(13989)/ “Bebeğin beşiği, ömrün eşiği”), diğerleri daha çok bu kelimenin “Bir şeyin ortaya çıktığı yer, doğduğu yeri, vatanı.” gibi anlamları içeren 2. anlamı ile ilgilidir (“Üz ilém – altın bişék, başka ilnén töbé tişék.”(5114)/ “Kendi ülkem, altın beşik. Diğer ülkenin dibi delik.”)(Tatar Halık İcatı... 1987: 172). Örneğin, Sovyet dönemi ünlü Tatar yazarı Ömer Beşirov'un Tatar halkının gelenek ve göreneklerine zengin olan “Tugan Yagım – Yeşél Bişék” (Doğduğum Yer, Yeşil Beşik) adlı eserinde vatan, bir çocuğun büyüdüğü beşik olarak algılanır. Ayrıca, Kazan Tatarları “çok küçük yaştan” anlamında “bişekten birlé (alıp)” deyimini kullanırlar.(Tatar Télénén, 1977, 171).

Bu konuyu ele alan Tatar atasözleri ise daha çok beşikteki bebeğin dış görünümü, kişisel özelliklerini veya hayat tarzını anlatırlar. Örneğin, “Bişéktege bişke törlenér”(14011)(Beşikteki beş kez değişir) gibi atasözü bebeğin dış görünümü ve huyunun büyüyerek değişebildiğine işaret eder. “Bişék balası – bi balası”(14010) gibi atasözü ise her bebeğin beşikte iken kıymetli olup bey gibi hayat sürdüğü anlama gelir. “Tumagan balağa bişék asmylar” (14058)(Doğmayan çocuğa beşik asmyorlar) atasözü de henüz gerçekleşmeyen bir işin devamının konuşulmaması gerektiğine işaret eder. (Tatar Halık İcatı, 1987, 395-396).

Sonuç

Yukarıda verilen örneklerden yola çıkarak bebek için hazırlanan bir beşiğin Tatarlar için başka birçok Türk boyunda olduğu gibi eskiden de bugün de ne kadar önemli olduğunu görebiliriz.

Tabii, günümüzde eski tür tavana asılı beşikler tarihe karışır oldu. Daha geçen yüzyılın 80'li yıllarına kadar köylerde her evin gözbebeği olan asılı beşikler artık daha değişik, çağımız gençleri gözünde daha modern, daha estetik ve günlük hayata daha uygun olan genelde ayaklı beşik türleri ile değişti. Fakat Kazan Tatarları yine de bu tür modern beşikleri ekolojik açıdan temiz olan söğüt ağacından *talbişék* olarak örme geleneğini devam ettirmektedirler ve yukarıda gösterilen yeniliğe ayak uydurma çabalarına rağmen günümüzde tavana asılı beşikler özleniyor diyebiliriz. Köy ve kasabalarda hâlâ bu tarz beşiklere rastlamak mümkündür. Ayrıca, Kazan Tatarlarının gelenek göreneklerini canlandıran sahne oyunlarında da bir Tatar evi, sahnenin başköşesine bu tür beşiği asmadan asla düşünülemez.

Ayrıca, beşiğin etrafında oluşan inançların da çoğuna Tatar Türkleri günümüzde de inanmaya devam etmekte olup anneler ve nineler *bişék cırları* olarak adlandırılan ninnileri söylemekten de asla vazgeçmemektedirler.

KAYNAKÇA

- Akçin, A., Arğınbayev, H.A. (2002). *Kazak Halkında Aile ve Nikâh*. Bitirme Çalışması (yayınlanmamış). Muğla.
- Bayazitova F.S. (1992). *Gomérnéñ Öç Tuyl. Tatar Halkının Gaile Yolları*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Bulut, Meryem (2017), “Geçiş Ritüellerinden Doğum: Sağaltım Yolları?”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 12/21, p. 121-132 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12019> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Çıblak Coşkun, Nilgün (2013), “Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 8/4 Spring 2013, p. 499-513, ANKARA-TURKEY
- Duman, Gül Banu (2016). “Kırgız Ninnilerinde Kültürel Artalan Ve Dil Hususiyetleri”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 11/4 Winter, p. 315-328 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9132> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- İdegey Destanı.(1998). Hazırlayan Dr. Rüstem Sultı. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Kayhan, Shurubu. (2018). “Türk Dünyasında ve Türk Kültüründe Beşik”/<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1660-turk-dunyasinda-ve-turk-kulturunde-besik>
- Koçak, Aynur, Gürçay, Serdar. (2017). “Altın Beşik Efsanesinin Yüce Ana Ekseninde Göstergebilimsel İncelenmesi”. *KAREN Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 3/3: 1-16.
- Koshenova, Gulbanu. (2014). “Kazakistan ve Türkiye’deki Ahşap Beşiklerin Tarihi Sanatsal Özellikleri” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 16 (Özel Sayı II): 155-159.
- Lobaçova, N. P. (1975). *Formirovaniye Novoy Obryadnosti Uzbekov*. Moskva: Nauka.
- Minhaceva, L. (2009). “Balalar Folklorı.” *Balalar Folklorı*. Kazan: Tatarstan Respublikası “Hetér” Neşriyatı.
- Minnullin, Robert. (2007). *Eserler. Cide Tomda. 1. Tom. Şıgırlar, Tercémeler*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

- Kalafat, Yaşar. (1996). *Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Nasıyri, Kayum. (2005). *Saylanma Eserler. 4 Tomda. 3. Tom*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatar Halık İcatı. Kıska Cırlar*. (1976). Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatar Halık İcatı. Mekaller Hem Eytémner*. (1987) Kazan: Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo.
- Tatar Têlênêñ Añlatmalı Süzlégé. 3 Tomda. I. A-Ï*. (1977). Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tatarı. Otv.Redaktori: R.K. Urazmanova, S.V. Çeşko*. (2001). Moskva: Nauka.
- Tatar Mıfları. II. Kitap. G.Gıylmanov Hikayelevénde*. (1999). Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Tukay, A. (2002). *Saylanma Eserler. Şağıyr Turında İstelékler*. Kazan: Tatarstan Respublikası “Hetér” Neşriyatı.
- Urazmanova, R.K. (1984). *Sovremennıye Obryadı Tatarskogo Naroda. İstoriko-Etnografiçeskoye İssledovaniye*. Kazan: Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo.
- Yagferov, Reşit. (1994). *Kece-Mekerce*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Zaripova Çetin, Çulpan. (2007). “Tatar Halk Destanı İdegey'de Geçiş Dönemleri.” *Karadeniz Araştırmaları. Balkan, Kafkasya, Doğu Acrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Güz, N-15, s. 125-147.
- Zaripova Çetin, Çulpan. (2009). *Tatar Türklerinin Gelenek ve Görenekleri*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.